

ЧИСЛІВНИК ЯК ГРАМАТИКО-СЕМІОТИЧНИЙ ФЕНОМЕН У СТРУКТУРІ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

Мунтян Олександр Олександрович

к. філол. н., доцент

Кафедра філології та перекладу

Київський національний університет технологій та дизайну

Числівник як граматична категорія є важливим елементом українського фольклору, відіграючи багатогранну роль у формуванні семантики, символіки та структури текстів. У казках, піснях, прислів'ях, замовляннях і обрядових текстах числівники не лише позначають кількість, але й виступають символами, засобами ритмізації та інструментами організації наративу, відображаючи світогляд і культурні особливості українського народу [1]. Дослідження їхнього функціонування дозволяє глибше зрозуміти семіотичну систему усної народної творчості та її зв'язок із міфологічними й релігійними уявленнями.

У фольклорі числівники є універсальним інструментом, який адаптується до специфіки кожного жанру. Наприклад, у казках вони часто структурують сюжет, визначаючи кількість персонажів, дій чи об'єктів. Числівник три є одним із найпоширеніших, символізуючи гармонію та завершеність, що корениться в тріадичній структурі світобудови: небо, земля, підземний світ. У казці «Три брати» кожен брат проходить випробування, що відображає три етапи сюжету — зав'язку, кульмінацію та розв'язку. Ця тріадичність створює ритмічну організацію тексту, полегшуючи його сприйняття. Водночас числівник дев'ять у казках, як у виразі за тридев'ять земель із казки «Котигорошко», позначає міфологічну віддаленість, указуючи на межу між реальним і потойбічним світами. Така символіка відображає уявлення про космос як багат шарову систему, де числа стають маркерами переходу між світами.

Переходячи до народних пісень, числівники набувають ритмічної та емоційної функцій. У колядках і щедрівках вони часто позначають кількість дарів чи благословень, підсилюючи сакральний зміст. Наприклад, у колядці «Ой, ходять янголи в гості» згадується три янголи, що символізують божественну гармонію та зв'язок із християнською Трійцею. Числівник сім, яке асоціюється з повнотою та космічним порядком, часто використовується для створення образу достатку, як у рядку Сім мішків гречаної вовни. У весільних піснях числівники можуть мати гіперболічний характер, наприклад, Тисяча гостей на весіллі, що підкреслює велич свята. Числівник дванадцять, пов'язаний з річним циклом, з'являється в календарно-обрядових піснях, відображаючи уявлення про час і природу. Така ритмізація не лише підсилює емоційний ефект, але й полегшує запам'ятовування тексту, що є важливим для усної традиції.

У прислів'ях і приказках числівники виконують узагальнюючу або гіперболічну функцію, додаючи виразності. Наприклад, у прислів'ї Сім раз відмір, один раз відріж числівник сім узагальнює ідею ретельності, а контраст із числівником один підкреслює важливість остаточного рішення. Аналогічно, у приказці Одна голова добре, а дві краще числівники створюють антитезу, що підсилює смисл. Гіперболічні числівники, такі як тисяча чи мільйон, використовуються для підкреслення надмірності чи величі, як у виразі Тисячу разів казав, а він не слухає. Ці приклади демонструють, як числівники додають тексту лаконічності та художньої сили.

Особливе значення числівники мають у замовляннях і обрядових текстах, де вони набувають магічної функції. Повторення числівників, таких як три чи дев'ять, підсилює ритуальну силу. Наприклад, у замовлянні від хвороб часто зустрічається формула: Три рази плюну, дев'ять разів заговорю, де числа символізують завершеність і магічну силу. Числівник сорок, що асоціюється з християнськими уявленнями про період очищення (40 днів посту чи 40 днів після народження), часто з'являється в поминальних текстах, наприклад, Сорок днів душа блукає. Ця символіка відображає синкретизм язичницьких і християнських традицій, адже в дохристиянській міфології сорок також позначало завершення циклу чи трансформацію.

Символічне значення числівників тісно пов'язане з міфологічними та релігійними уявленнями народу. Числівник три, окрім тріадичної структури світу, у християнському контексті асоціюється з Трійцею, що додає йому сакральності. Числівник сім символізує повноту та гармонію, відображаючи природні цикли (сім днів тижня, сім небес). У казці «Сім Симеонів» сім братів уособлюють колективну силу, а в піснях, як «Сім зірок на небі», цей числівник створює образ космічної гармонії. Числівник дев'ять, пов'язаний з магічною силою, часто вказує на межу між світами, як у казкових формулах чи замовляннях. Числівник сорок, окрім християнського контексту, у фольклорі символізує період переходу, що відображає уявлення про час і трансформацію. Гіперболічні числівники, такі як тисяча чи мільйон, використовуються для створення образу величі чи безмежності, як у билині «Про Іллю Муромця», де тисяча воїнів підкреслює героїчну силу, чи в піснях, де мільйон зірок символізує космічну безкрайність.

Окрім семантичної та символічної ролі, числівники відіграють важливу функцію в структуруванні тексту та створенні ритму. У піснях вони створюють чіткий ритмічний малюнок, як у колядці «Ой, ходять янголи», де повторення чисел (один янгол, два янголи, три янголи) забезпечує наростання емоційного ефекту. У казках числівники визначають кількість епізодів, наприклад, у «Три бажання», де три можливості героя відповідають тріадичній композиції. Паралелізм, характерний для фольклору, також спирається на числівники, як у замовлянні: Один раз заговорю, другий раз відведу, третій раз закріплю. Такі конструкції не лише структурують текст, але й надають йому магічної сили та

виразності. Ритмічна організація, створена числівниками, полегшує запам'ятовування, що є ключовим для усної передачі фольклору.

Числівники також відображають космологічні уявлення народу, поєднуючи язичницькі та християнські традиції. Числівник три вказує на гармонію світобудови, дев'ять – на межу між реальним і потойбічним, сорок – на період очищення чи переходу. Ці символи є частиною ширшої семіотичної системи, де числа виступають маркерами космічного порядку. Наприклад, у піснях числівник дванадцять пов'язаний з річним циклом, а в казках числівник дев'ять символізує міфологічну віддаленість. Гіперболічні числівники, як тисяча, відображають естетичні цінності, підкреслюючи велич і надмірність.

Таким чином, числівники в українському фольклорі є багатограним явищем, що поєднує кількісну, символічну, ритмічну та структурну функції. Вони структурують сюжет у казках, створюють ритм у піснях, підсилюють магічний ефект у замовляннях і додають виразності в прислів'ях. Найпоширеніші числа — три, сім, дев'ять, сорок — відображають космологічні уявлення, поєднуючи язичницькі та християнські традиції. Гіперболічні числівники, як тисяча чи мільйон, підсилюють художній ефект, створюючи образи величі та безмежності. Дослідження числівників дозволяє глибше зрозуміти семіотичну систему фольклору та її зв'язок із культурою й світоглядом українців. Подальші дослідження можуть зосередитися на порівняльному аналізі числівників у фольклорі різних народів або на їхній еволюції в сучасних фольклорних практиках.

Список використаних джерел

1. Щербак, С. В., & Віхрова, О. М. (2012). СВОЄРІДНІСТЬ ЧИСЛОВОЇ СИМВОЛІКИ В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗКАХ. *Pedagogy of Higher and Secondary Education*, 33, С. 392–396. <https://doi.org/10.31812/educdim.v33i0.1979>

EVOLUTION OF NEOLOGYMS: FROM NEW FORMATIONS TO ESTABLISHED VOCABULARY

Kechedzhi Oksana Viktorivna

Senior Lecturer, Department of Translation
HEI "Pryazovskyi State Technical University", Ukraine

Abstract. The article deals with the evolution of neologisms as a reflection of the dynamism of the language system in response to social, cultural and technological changes. The stages of the formation of new lexical units were analyzed - from creation to possible consolidation or decline. The main sources of neologisms (professional spheres, youth culture, author's creativity) and the mechanisms of their dissemination (media, social networks, globalization) are identified. Special attention is paid to the factors that influence the consolidation of neologisms in the language: functionality,